

Терлецький Кирило

(* ?, імовірно, Пінщина –
† 21.05.1607 р., м. Луцьк)

Видатний українсько-білоруський церковний діяч, єпископ пінський і турівський, єпископ луцький і острозький, екзарх київської митрополії, один із головних ініціаторів і лідерів Берестейської унії 1596 р., один із перших уніатських ієархів.

Терлецькі були дрібним шляхетським родом гербу Сас на Перемишльщині і походили з села Терло над р. Стрвяжем (Старосамбірщина). Одна з гілок роду переселилась на Пінщину, можливо, першим переселенцем був Мартин Терлецький, зафіксований в акті 20 травня 1516 року. Семен, батько Кирила, був його внуком. Вірогідно, він перебував на службі у Вільні, де зафіксований писарем кількох книг Литовської метрики. Терлецькі володіли на Пінщині та Берестейщині кількома маєтками: сільцем Особовичі, селами Гридковичі і Дубая, містами Мосаль і Річиця, селом Корсуні, селом Тевковичі, селом Мотоли, селом Пірковичі/Перковичі. Існує припущення, що Т. народився на Пінщині. Тут він одружився, мав дочку Ганну, яка вийшла заміж за шляхтича з Пінщини Івана Федоровича Велятицького, пінського земського писаря. Крім близьких родичів, наприклад, брата Яроша і його дружини Марії Турівни (Марини Богухвалівни), у Луцьку Кирила Терлецького оточували земляки з Перемишльщини і Пінщини.

Початок задокументованої біографії Кирила пов'язаний безпосередньо з актом надання йому пінського владицтва. Вірогідно, з 1573 р. князь *B.-K. Острозький* здобув вплив на обсадження місцевої кафедри, а отже, спричинився до номінації. Восьмого липня 1576 року Стефан Баторій надав Т., який був протопопом м. Пінська, священикові замкової церкви св. Дмитрія пінську і турівську єпархію, після смерті єпископа Макарія Євлашевського. Існує припущення, що Т. овдовів.

На Пінській кафедрі він перебував 9 років. Уважається, що стосунки князя *B.-K. Острозького* з пінським і турівським єпископом були в цей період приязними і жвавими.

Портрет і підпис Кирила Терлецького

Найактивніший період життя Т. тісно пов'язаний із Волинню, де він посів уряд луцької та острозької єпархії після смерті єпископа Йони Борзобагатого-Красенського (номінаційна грамота на нову єпархію датується 9 травня 1585 року). У літературі сформувалося переконання, що номінація відбулася з ініціативи князя *B.-K. Острозького*. Грамотою патріарха Єремії II 14 серпня 1589 року Т. було піднесено до гідності екзарха митрополії. Важається, що повноваження екзарха були формально величими, але не чітко визначеніми.

“Нормальність” стосунків між єпископом та князем *B.-K. Острозьким* у доберестейський період (точніше, до 1595 р.), хоч і

підтверджується низкою документальних свідчень, є, проте, дуже позірною. Так, на прохання Т. 16 червня 1590 року *В.-К. Острозький* наказав усім своїм намісникам і старостам не втручатися в справи, які знаходилися в духовній компетенції владики. Князь був посередником у судовій тяганині з маєткових непорозумінь між Т. і луцьким старостою Александром Семашком. Проте в суперечці єпископа з луцьким войським Жданом Боровицьким, який пограбував Т. в час його відсутності, В.-К. Острозький став на бік Ж. Боровицького, підтримавши тим самим зведені на єпископа звинувачення.

Світського і духовного лідерів Волині роз'єднала Берестейська унія, а розвиток подій призвів до того, що вони опинилися по різні боки нового конфесійного поділу київської митрополії. Т. брав участь в Берестейських соборах першої половини 1590-х рр., на яких розглядалися церковні реформи. Починаючи від Белзької наради єпископів, він бере участь в унійній ініціативі. На соборі 1591 р. у Бересті владика був включений до складу комісії з виправлення церковних книг. На соборі 1594 р. Т. не підписав соборної ухвали, а в грудні 1594 р. взагалі рішуче відмежувався від собору та його ухвал. Разом з *In nomine Potestam* Т. брав участь, як представник делегації руської церкви, у місії до Риму наприкінці 1595 – на початку 1596 років. Напередодні доленосних Берестейських соборів 1596 р. луцький і острозький єпископ нічим особливим себе не виявляв.

Участь Т. в унійному соборі в жовтні 1596 р. зафікована, головним чином, його підписами під чотирма ухвалами: декларацією унії 8 жовтня 1596 року, двома екс-комунікаційними грамотами 9 жовтня 1596 року і екскомунікаційною грамотою 10 жовтня 1596 року. У листі П. Аркудія до К. Аквавіви (10.11.1596 р.) уміщене свідчення, що після собору в латинській кафедрі Луцька відбулася святкова літургія за участю Т., на якій проповідь по-польськи виголосив єзуїт К. Нагай.

На самому початку волинської духовної кар'єри Т. прилучився до книгодрукування. Очевидно, під впливом Острозького культурного центру Т. сприяє кільком книжковим друкам, які були замовлені у Віленській братській друкарні. Вважається, що “не раніше” 1585 р. була видана книга Максима Грека “О крестном знамении” “за выдаткомъ або накладомъ на то велебного его милости епископа луцкого и острозского отца Кирилла Терълецкаго”. Ще одне видання, яке вийшло від імені єпископа – “О хиротонії”, чи, по-іншому, “Поученіє єпископське новоставленному іерею” (единий примірник зберігся в С.-Петербурзі). Друк також з'явився у Вільні, найімовірніше, між 1586-1593 роками. У цьому випадку Т. спричинився до одного з найдавніших видань цього повчання, яке пізніше було перевидане декілька разів, починаючи з 1642 р. (Львів, Москва).

У текстах численних документів, пов'язаних із діяльністю єпископа, знаходимо й інші факти, які характеризують його інтелектуальне і духовне життя та ставлення до книжності. В описі кафедральної церкви у Луцьку після смерті єпископа перелічено книги – тут зберігалося шість євангелій, служебник, два октоїхи, чотири мінєї, дві тріоді, учительне євангеліє, устав, апостол, требник, соборник.

Т. опікувався, передовсім, замковою церковою св. Іоана Богослова у Луцьку, яка була його кафедрою, затим – луцькими міськими і передміськими храмами, а також церквами в численних маєтках його єпархії. Опис маєтків єпархії після його смерті, назагал, характеризує добрий стан міських церков, а також деяких храмів у єпископських селах. Єпископ примножував багатства маєтків луцької кафедри. Зокрема, відбудував свою резиденцію в Луцькому замку. За документальними джерелами, резиденція була збудована і зміцнена саме ним. Друга єпископська резиденція знаходилась в Острозі – це був двір в окольному замку, на давньому церковному пляцу. За документом 27.07.1598 р., двір був збудований єпископом і капітулою.

Після Берестейського собору 1596 р., острозьке духовенство, а також священики та архімандрити з маєтків князя *B.-K. Острозького*, залишилися в православ'ї. З іншими, особливо зі священиками луцьких церков, Т. розпощався. Це видно на прикладі луцького протопопа/намісника, священика кафедральної церкви св. Іоана Богослова Іоана Вацути, який у доберестейський період був довіреною особою луцького владики. Після Берестейських соборів Іоан Вацута в джерелах не згадується.

У серпні-жовтні 1598 і в 1599 рр. у луцькому суді розглядалася справа за обвинуваченням Т. в утопленні чернчицького священика Стефана Добринського, який не перейшов до унії. Т. звинувачувався також в інших злочинах (наприклад, за “Пересторогою” та Іваном Вишенським, він позбавив життя члена львівського братства, маляра і казначея Філіпа), проте жодний із них у судовому порядку не був доведеним.

Важким ударом для Т. тайого кафедри було відіbrання *B.-K. Острозьким* підострозьких володінь, що належали церкві з першої половини XVI століття. 28 листопада 1597 року з-під юрисдикції владичого урядника було виведене село Великий Мізоч; 12 липня 1598 року сам князь особисто взяв участь у прилученні до Острозької волості сіл Будоража, Буші, Півчого, Борщівки (“воля новоосажоная”), Точивик й Мізоча Малого. Тоді ж було відібрано владичий двір в окольному Острозькому замку. Спроби Т. повернути володіння через суд успіху не мали.

У листі *I. Потія* від 25 квітня 1604 року до короля Сигізмунда III подається характеристика луцького владики: Т. є “важким на підйом”, не хоче брати участі у з’їздах ієархії і, що цікаво, має щодо *I. Потія* “якийсь приховано ображений умисел”, він не реагує на жодні загальноцерковні справи, виправдовуючись зліднями та убоzтвом.

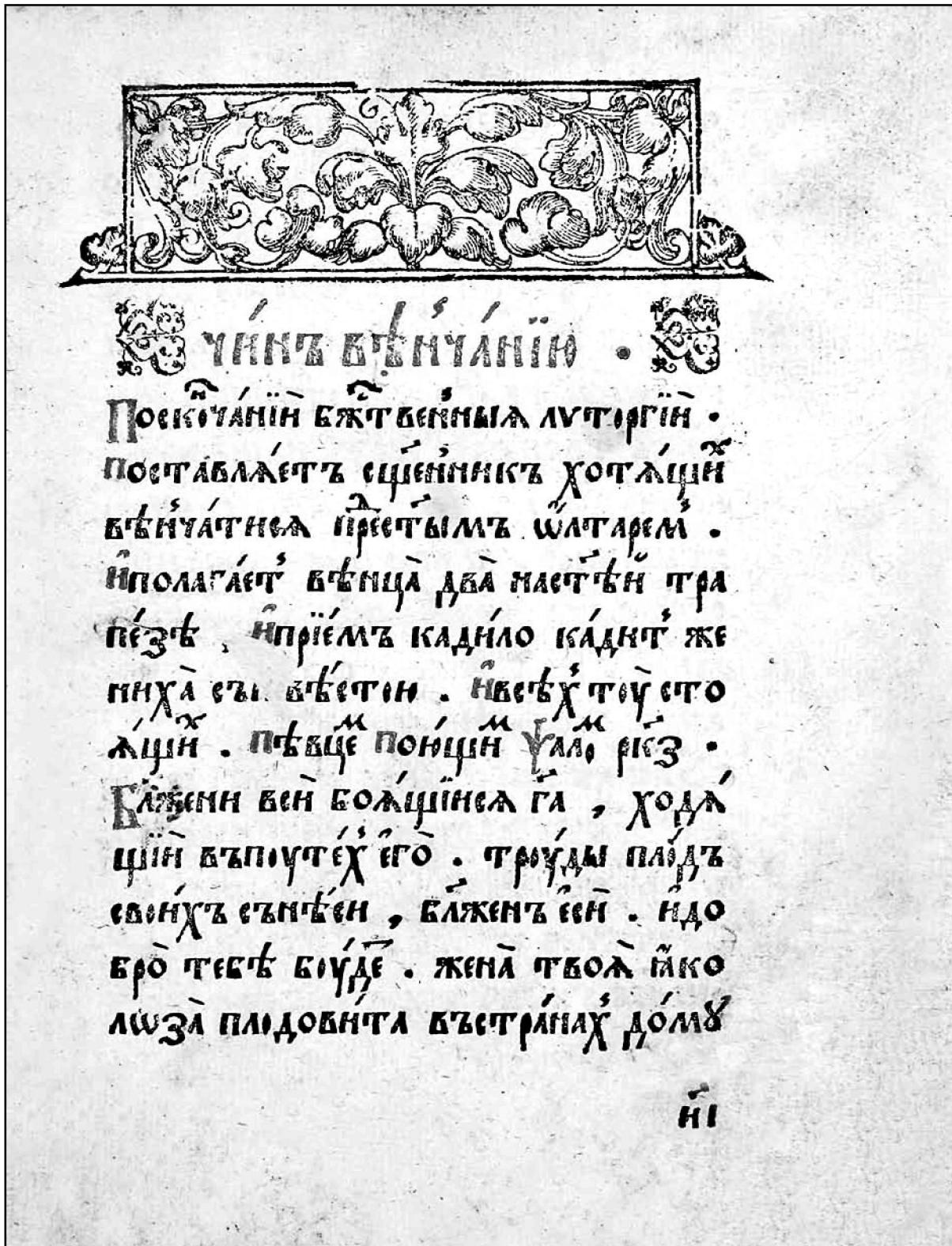
Помер Т. 21 травня 1607 року. Згідно із за-

повітом, Т. був похований у соборній церкві св. Іоана Богослова в Луцьку.

З огляду на те, що після смерті уніатського єпископа Остафія Єло-Малинського у 1621 р. розпочалася боротьба за Луцьку кафедру, прах єпископа Т. могли перевезти до маєтку Перковичі на Берестейщині. За даними на початок XIX ст., прах Т. знаходився в Перковичах: зі старої дерев’яної каплиці він був перенесений до нової церкви. Під 1902 р. фіксується плита з кириличним написом, яка у 80-х рр. ХХ ст. була вивезена до Мінська і зберігається тепер в Музеї старожитньої білоруської культури.

Джерела: Акты ЮЗР. – Т. I. – № 218. – С. 260; Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией. – Т. 19. – Вильна, 1892. – № 409. – С. 324; Археографический сборник документов. – Т. 1. – Вильна, 1867. – № 64. – С. 196-200, № 70. – С. 217-219, № 76. – С. 230-236; Арх. ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 1. – № 64. – С. 268-269, № 76. – С. 315-320; Арх. ЮЗР. – Ч. 1. – Т. 6. – № 45. – С. 87-89; Каманин И. Состояние церквей г. Луцка и именин Луцкой епископии в 1607 году // Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Киевской комиссией для разбора древних актов. – Вып. 2. – Киев, 1916. – С. 24-66; Кравченко В. М. Найдавніші інвентарі луцького замку і староства (кінець XVI – початок XVII ст.) // Архіви України. – 1986. – № 5. – С. 24-26; Музей старожытнабеларускай культуры / Укл. А. А. Ярошэвіч. – Мінськ, 2004. – С. 264; Пам’ятки: Архів Української Церкви. – Т. 3. – Вип. 1: Документи до історії унії на Волині та Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / Упор. М. В. Довбіщенко. – № 113. – С. 129-130; Пере сторога // Українська література XVII ст. – Київ, 1987. – С. 51; Петрушевич А. С. Архієратиконъ Киевской митрополии съ половины XIV столетия, по списку съ конца XVI столетия (Оттискъ изъ Богословского Вестника. Львовъ, 1900 и 1901 года). – Львовъ, 1901; Biblioteka PAN w Kórniku. – 1401. – N 103. – K. 161-162, 164; Collected Works of Meletij Smotryc’kyj / With an Introduction by Dawid A. Frick / Harvard library of early Ukrainian literature. Text. – Vol. I. – Harvard, 1987. – P. 92-93.

Література: Дмитриев М. В. Между Римом и Царьградом: генезис Брестской церковной унии 1595-1596 гг. – Москва, 2003; Ісаевич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток,

Сторінка острозького "Требника" 1606 року

проблеми. – Львів, 2002; Кирилл Терлецкий, епископ луцький и острожский [Портрет]. К портрету Кирилла Терлецкого // Київська Старина. – 1884. – № 10. – С. 366-369; Кралюк П. Луцько-Острозький єпископ Кирило Терлецький: питання оцінки діяльності // Історія релігій в Україні. Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20-22 травня 2003 року). – Кн. I. – Львів, 2003. – С. 303-309; Левицкий О. Кирилл Терлецкий, епископ Луцький и Острожский//Памятники русской старины в западных губерниях, издаваемые с высочайшего соизволения П. Н. Батюшковым. – Вып. 8. – С.-Петербург, 1885. – С. 308-341; Його ж. Южно-русские архиереи в XVI – XVII в. // Київська Старина. – 1882. – Т. I. – С. 49-58; Лукьяненко В. И. Издания кирилловской печати XV-XVI вв. – Ленинград, 1973; Ричков П. А., Луць В. Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – Київ, 2002; Тесленко І. Боротьба за Остріг: князь Острозький проти острозького старости // Соціум. Альманах соціальної історії. – Вип. 3. – Київ, 2003. – С. 99-120; Його ж. Інкорпорація підостrozьких володінь Луцької єпископії до Острозької волості в останній чверті XVIст./Релігійцерквав історії Волині. Зб-кнаук. праць / Під ред. В. Собчука. – Кременець, 2007. – С. 46-56; Тимошенко Л. Діяльність єпископа Кирила Терлецького на уряді Луцько-Острозької кафедри // Studia z dziejów i tradycji metropolii kijowskiej XII – XIX wieku / Red. A. Gil / Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej. – T. 5. – Lublin, 2009. – S. 193-211; Його ж. Єпископ Кирило Терлецький: родовід і початок духовної кар'єри // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 9. – 2005. – С. 202-213; Його ж. Заповіти, смерть і поховання Кирила Терлецького // Там само. – Т. 11-12. – Дрогобич, 2008. – С. 467-483; Титов Ф. Кирилл Терлецкий // Богословская энциклопедия / Под. ред. Н. Н. Глубоковского. – Т. 10. – С.-Петербург, 1909. – Ствп. 401-403; Tiepłowa W. Eparchia pińsko-turowska przed unią brzeską (XV-XVI w.) // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin, 2006. – S. 13-23.

Леонід Тимошенко

“Требник” (Острог, 1606)

Назва за титулом “Молитовникъ, имѣа въ себѣ црковнаа послѣдованіа. ѩ стыхъ апъль преъде. потоъ же ѩ стыхъ и бго носныхъ ѩцъ, въ различныхъ временаахъ преданныа”. Вихідні відомості зазначені на титулі “Въ бго спасаемоъ градъ Шстрозѣ, в лѣто созданїа мира зрдї [7114], а ѩ рожества Хва ахс [1606] выдрѹкованыі”.

Складається із 252 ненумерованих аркушів. Сигнатура позначена кириличними цифрами, перший зошит без сигнатур; не має зошита із сигнатурою Θ [9]. Формат видання – 4°, рядків – 17 і 25, друк у 2 фарби, шрифти: 10 рядків – 84 і 52 мм. Гравюри: герб князя В.-К. Острозького на звороті титулу. Рамка на титулі. Заставки: 14 із 6-ти дощок. Кінцевки: плетінка 1, набірних 8, трьох різних малюнків. За змістом це “Требник” – літургійне видання, що складається із чинів та молитов на повсякденні потреби – хрещення, вінчання, поховання, освячення житла, води і т. д.

На останньому аркуші під текстом “Конець молитвникоу”. Передмова підписана “Даміан недостойной презвитер”, тобто Д. Наливайко.

Видання рідкісне – відомо 5 примірників, здебільшого неповних.

Склад видання: титульний аркуш, герб князя В.-К. Острозького на звороті титулу; “Предмова до того, кому надлежит таа книга” – арк. [2-4] I рах.; “Щ сщенє водъ” – арк. [1-13] II рах.; “Чинъ бываємый на благословеніе новомъ храмъ” (назва в колонтитулі) “Щ сщенє domou” – арк. [14-15] II рах.; “Послѣдованіе просвѣщенїа стыхъ бгоявлені” – арк. [16-32] II рах.; “Молитва женѣ родившой” (колонтитул “Млітви женамъ”) – арк. [32-35] II рах.; “Послѣдованіе єже сътворити штока